

Bijlage VMBO-GL en TL
2016

tijdvak 1

Nederlands CSE GL en TL

Tekstboekje

Smaken verschillen niet

(1) Er zijn mensen die bij wijze van
tijdverdrijf geregeld even surfen op
huizensite Funda. Niet om een huis
te zoeken, maar om zich heimelijk te
5 vergapen aan de interieurfoto's. Om
vervolgens giechelend te constateren
dat sommige mensen een heel
andere smaak hebben, of misschien
zelfs helemaal geen smaak. Die
10 eikenhouten kast! Die bruine lamp
boven de eettafel! Die reproducties
aan de muur! Dat kán toch niet meer!

(2) Smaken verschillen, zo leren we
als kind al. Maar is dat wel zo?
15 Ontwikkelen we in de loop van ons
leven allemaal een eigen, unieke
smaak of zijn er toch overeenkom-
sten in wat we mooi of lelijk vinden?

(3) Of het nou gaat om meubels,
20 serviesgoed, sculpturen of schilderij-
en, allerlei onderzoeken hebben aan-
getoond dat we ons vooral aan-
getrokken voelen tot vormen die onze
hersenen makkelijk kunnen ver-
25 werken. Ze moeten geen onaange-
name of ingewikkelde gevoelens
oproepen, maar juist onze mediale
orbitofrontale schors¹⁾ activeren. Dit
hersendeeltje is betrokken bij
30 schoonheidservaringen.

(4) Hoe wordt onze mediale hersen-
schors geactiveerd? Producenten
willen graag weten tot welke vormen
en beelden veel mensen zich aan-
getrokken voelen en welke vormen
35 afstoten. Onderzoek daarnaar heeft
een paar algemene principes
opgeleverd. Zo is inmiddels bekend
dat we, als we kunnen kiezen, de
40 voorkeur geven aan grote in plaats
van kleine objecten. Waarom dat zo

is, is nog niet duidelijk. Verder voelen
we ons meer aangetrokken tot ronde
dan tot scherpe of hoekige vormen.

45 De verklaring hiervoor is dat scherpe
of hoekige vormen gevaarlijk kunnen
zijn, vooral in de natuur. Denk aan
takken, doornen en stenen. Scherpe
vormen roepen activiteit op in het
50 angst- en alarmcentrum van ons
brein. Ze geven ons, vaak heel
subtiel, een onaangenaam gevoel.

(5) We houden in het algemeen ook
meer van symmetrische dan van
55 asymmetrische vormen en beelden.
Zo is bekend dat gezichten van man-
nen en vrouwen waarvan de linker-
en rechterhelft verschillen, minder
aantrekkelijk worden gevonden. De
60 evolutionaire verklaring hiervoor is
dat symmetrie een bewijs is van
jeugdigheid en gezondheid en dus
van 'reproductieve fitness', zoals
evolutiebiologen zeggen.

65 (6) Wetenschappers aan de universi-
teit van Leipzig in Duitsland hebben
in een serie onderzoeken vastgesteld
dat ook in abstracte beelden symme-
trie hoger wordt gewaardeerd dan
70 asymmetrie. Bovendien geldt volgens
hen dat we ons in het algemeen
meer aangetrokken voelen tot de
rijker gevulde dan tot de meer sobere
symmetrische patronen en vormen.

75 Denk bijvoorbeeld aan de overweldi-
gende schoonheid van de mozaïeken
in de beroemde moskeeën en
paleizen in het Midden-Oosten en
India.
80 (7) Ons gevoel voor schoonheid
wordt ook sterk beïnvloed door een
voorkeur voor prototypes, schrijft de

Oostenrijkse hoogleraar psychologie Helmut Leder. Onderzoekers hebben
85 aangetoond dat we ons het meest
aangetrokken voelen tot mensen met
'gewone' gezichten, waarin de
vormen in onderlinge afstanden van
voorhoofd, ogen, neus en mond niet
90 te veel afwijken van het gemiddelde.
Dezelfde esthetische norm hanteren
we voor levenloze objecten, of het
nou gaat om meubels of om wijn-
glazen. Het mag best anders zijn,
95 maar ook weer niet te veel afwijken:
onze luie geest wil het wel meteen
kunnen herkennen als een stoel of
een wijnglas.

(8) We houden blijkbaar van groot,
100 rond, symmetrisch en herkenbaar.
Waarom zitten we dan niet nog
steeds allemaal op oma's kloeke
driezitsbank te kijken naar land-
schapjes aan de muur? Kunstenaars
105 en ontwerpers verleiden ons nu
eenmaal graag met hun originaliteit.
En ons brein wil ook wel eens wor-
den gekieteld door nieuwe prikkels,
met ongebruikelijke vormen, beelden
110 en patronen die ons aan het denken
zetten.

(9) Niet dat we het meteen mooi

vinden. Integendeel, veel ver-
nieuwingen in kunst en design wor-
115 den door het grote publiek in eerste
instantie afgewezen. Maar hoe vaker
we met nieuwe vormen, beelden en
patronen worden geconfronteerd,
hoe meer we eraan wennen en hoe
120 mooier we ze gaan vinden.

(10) Als het voorwerp een toege-
voegde waarde heeft, vinden we het
nog mooier. Of we iets mooi of lelijk
vinden, wordt namelijk niet alleen
125 bepaald door het uiterlijk, maar ook
door wat het voorwerp nog meer te
bieden heeft. Status is bijvoorbeeld
belangrijk. Een schilderij is nog
mooier als het door een bekende
130 kunstenaar is gemaakt. Een auto is
fraaier als hij ook duur is.

(11) Comfort speelt ook een rol, maar
vaak pas in tweede instantie. Mis-
schien vonden we die moderne
135 ligbank aanvankelijk wel mooi, maar
als na enige tijd blijkt dat we er
rugpijn van krijgen, dan is er al gauw
niets meer aan. Hetzelfde geldt voor
kleden, schoenen, potten en pannen.
140 Ze moeten, hoe mooi ook, vooral
prettig zijn in het gebruik. Anders is
het met onze liefde snel gedaan.

*Naar een artikel van José van der Sman,
Elsevier, 1 februari 2014*

noot 1 mediale orbitofrontale schors: verschillende hersendelen hebben elk hun eigen functie.
De mediale orbitofrontale schors is verantwoordelijk voor de verwerking en controle
van emotionele prikkels.

Last van verveling in de trein?

(1) Je loopt de wachtkamer van de dokter binnen. Er klinken wat gemompelde goedemorgens, daarna doodse stilte. Je gaat in de bus naast
5 iemand zitten; de rest van de rit kijken jullie allebei zwijgend voor jullie uit. Op het treinperron staan mensen dicht opeengepakt naast elkaar zonder een woord met elkaar
10 te wisselen. Waarom? Vanwaar dat gebrek aan contact?

(2) Dat vroegen de psychologen Nicholas Epley en Juliana Schroeder van de universiteit van Chicago zich
15 ook af. Niet om uit te zoeken hoe het hoort, maar uit nieuwsgierigheid. Zij vroegen zich af waarom de mens, een van de sociaalste diersoorten op aarde, met een brein dat geschikt is
20 om met soortgenoten te communiceren, tegenover vreemden zwijgt.

(3) Waarom praten we niet met onbekenden? Epley en Schroeder bedachten dat er twee mogelijkheden
25 waren. De eerste optie: praten met vreemden is gewoon echt minder leuk dan even alleen zijn met je eigen gedachten. En de tweede optie is dat mensen alleen maar denken
30 dat praten met onbekenden niet zo leuk zal zijn, maar dat ze zich daarin vergissen. Mensen vergissen zich wel vaker als ze hun eigen emoties moeten voorspellen.

(4) De psychologen voerden
35 verschillende experimenten uit. Zo vroegen ze forenzen¹⁾ en andere reizigers om onderweg in de trein of de bus een interessant gesprek te
40 voeren met een onbekende, of om juist in stilte te gaan zitten met de

eigen gedachten en te doen wat ze normaal zouden doen. Daarnaast lieten ze een andere groep proef-
45 personen de instructies van dat experiment lezen en vroegen hun om zich voor te stellen dat ze aan het experiment meededen. Op die manier konden de psychologen
50 kijken wat mensen vooraf van de situaties verwachtten.

(5) De mensen die onderweg een gesprek voerden met een onbekende, van gemiddeld zo'n tien tot
55 vijftien minuten, bleken de prettigste reis te hebben van alle deelnemers. Maar dat was niet wat andere proefpersonen verwachtten. Die verwachtten juist dat met een vreemde praten
60 onprettig en onproductief zou zijn.

(6) Je zou kunnen denken dat mensen liever niet met een onbekende praten omdat ze daar vervelende ervaringen mee hebben.
65 Maar verder onderzoek van Epley en Schroeder liet zien dat dat niet het geval was. Mensen waren eerder bang dat anderen geen zin zouden hebben om met hen te praten. Ook al
70 omdat dat zeker in westerse landen niet de norm lijkt. Maar dat is geen reële angst, schrijven de psychologen. Er was niemand in hun onderzoek die gevraagd was met een
75 vreemde te praten en die vervolgens afgewezen werd. En de onbekenden met wie de proefpersonen moesten praten, vonden dat ook leuk.

(7) Dus mensen voorspellen hun
80 gevoelens over praten met onbekenden verkeerd, concluderen Epley en Schroeder. Dat is op zich

niet zo raar, want we vergissen ons,
zoals gezegd, wel vaker in hoe we
85 ons in de toekomst zullen voelen.

Mensen zijn bijvoorbeeld geneigd te
denken dat hun huidige gevoelens
over een auto-ongeluk of het winnen
van de lotto langer en intenser zullen
90 aanhouden dan vervolgens het geval
blijkt. “Maar wij laten zien dat
mensen hier niet de omvang, maar
de hele gevoelswaarde van een
gebeurtenis verkeerd inschatten”,
95 mailt Schroeder. “Ze denken dat met
vreemden praten negatief zal uit-
pakken, terwijl dat positief blijkt te
zijn.”

(8) In hun onderzoek vonden de twee
100 onderzoekers geen verschillen tus-
sen mensen met verschillende per-
soonlijkheidseigenschappen. “Zelfs
extraverte mensen dachten dat het
vervelend zou zijn om met onbeken-
105 den te praten”, aldus Schroeder. “En
ze hadden ongelijk. We denken dat
mensen in de situaties die wij onder-
zochten, zulke sterke ideeën over die
situatie hebben, dat persoonlijkheid
110 er niet meer toe doet. Alleen mensen
die ervaring hebben met praten met

onbekenden, zoals mensen die vaak
met hun taxichauffeurs praten, voor-
spellen goed hoe dat zal zijn.”

115 **(9)** Schroeder kan niet zeggen of het
de wereld zou verbeteren als ieder-
een met onbekenden zou gaan
praten. “Maar ons onderzoek sugge-
reert dat mensen gelukkiger zouden
120 kunnen zijn als ze zich meer bezig-
hielden met de onbekende mensen
om zich heen.” Ze verwijst naar het
onderzoek van Canadese collega’s
die aantoonde dat mensen die een
125 praatje maken met de barista²⁾ van
hun koffietentje zich beter voelen dan
mensen die alleen maar een kop
koffie kochten.

(10) Dat veel mensen liever met hun
130 mobieltje spelen dan met onbeken-
den praten, helpt natuurlijk niet bij
het aangaan van een gesprek. “Maar
de vraag is”, zegt Schroeder, “of de
voordelen van het op afstand met
135 familie en vrienden kunnen communi-
ceren, opwegen tegen de nadelen
van minder gesprekken van persoon
tot persoon.” Deze vraag biedt een
interessant aanknopingspunt voor
140 vervolgonderzoek.

*Naar een artikel van Ellen de Bruin,
NRC Next, 18 augustus 2014*

noot 1 forenzen: mensen die buiten hun woonplaats studeren of werken

noot 2 barista: medewerker die gespecialiseerd is in koffiezetten

“De Hollandse wind als baas”

“Zo zeg ik het altijd. De wind is de baas. Samen met 86 collega’s werk ik dag en nacht om deze oer-Hollandse wind om te zetten in schone energie. Met deze prachtige windturbines. Echt prachtwerk. En het mooie is, dat het échte werk gedaan wordt door – driemaal raden – de wind! Vandaar dat we onze windstroom Eneco HollandseWind® noemen. Ere wie ere toekomt, toch? Als het echt hard waait, gaan ze tekeer...! Ongelooflijk hoeveel stroom ze kunnen opbrengen. Daarom krijgen HollandseWind-klanten van ons ook windkrachtkorting. Hoe harder het waait, hoe hoger de korting. De wind mag dan de baas zijn, hij werkt wel keihard mee. Zo wordt Nederland snel duurzamer!”

Doe ook mee.
Er is genoeg wind voor ons allemaal.
Ga naar eneco.nl/hollandsewind en lees meer.

Naar een advertentie in Spoor, NS, juni 2014

Waarom jongens geen meisjes zijn en meisjes geen jongens

(1) Zijn jongens en meisjes verschillend van elkaar? Ouders die zowel een zoon als een dochter hebben, hoeven geen moment na te denken over het antwoord op deze vraag. Natuurlijk verschillen jongens en meisjes van elkaar! En, voegen ze er onmiddellijk aan toe, daar heb je echt geen wetenschappelijk onderzoek voor nodig.

(2) Onlangs lieten Amerikaanse neurowetenschappers in het wetenschappelijke tijdschrift PNAS zien dat de hersenen van mannen en vrouwen anders in elkaar zitten en ook anders functioneren. Het is dan ook tamelijk verontrustend dat journalisten in kranten en opiniebladen regelmatig ontkennen dat seksverschillen bestaan. En als men wel seksverschillen denkt te zien, komen ze volgens diezelfde journalisten voort uit algemene verwachtingen die mensen hebben over jongens en meisjes. Dit wordt ook wel de 'seks-stereotypering' genoemd.

(3) In de Volkskrant stond onlangs het verhaal van journaliste Asha ten Broeke over jongens-meisjesverschillen. De kern van haar verhaal was dat jongens drukker en lastiger zijn, omdat leerkrachten en ouders hun verwachtingen bevestigd willen zien. Omdat veel mensen het idee hebben dat jongens drukker zijn, worden ze ook als drukker gezien. Toch is er weinig wetenschappelijke steun voor het seks-stereotyperingseffect.

(4) Jongens presteren gemiddeld niet beter in de moeilijkere technische vakken omdat de leerkracht dit graag zo wil. Ook gedragen meisjes zich gemiddeld niet empathischer omdat hun ouders of de maatschappij dit van hen verwachten. Natuurlijk zijn de verschillen tussen mannen en vrouwen reëel. Het zou verkeerd zijn om deze verschillen te ontkennen.

Misschien heerst dit idee in bepaalde sociale kringen gezien de politieke correctheid ervan. Een rechtvaardige behandeling van jongens en meisjes op school en mannen en vrouwen op de werkvloer begint echter bij de acceptatie van de wetenschappelijke kennis over seksverschillen én de oorzaken van deze verschillen. Laten we gelijkheid en rechtvaardigheid niet met elkaar verwarren!

(5) De verschillen tussen mannen en vrouwen kunnen volgens mij aan de hand van vier kenmerken worden samengevat. Ik laat me hierbij inspireren door het werk van mijn Britse collega-onderzoeker Helena Cronin van de London School of Economics. Mannen en vrouwen verschillen in ten minste vier T's: Talents, Tastes, Temperaments en Tails.

(6) Laten we met de eerste T, Talents (talenten), beginnen. Mannen scoren gemiddeld beter op taken waarin ruimtelijk inzicht wordt getest, bijvoorbeeld hoe een auto moet worden ingeparkeerd. Vrouwen scoren gemiddeld beter op verbale taken: verzin zoveel mogelijk

80 woorden die beginnen met de
letter G. Deze verschillen zijn overal
op de wereld aanwezig, maar de
mate waarin ze tot uitdrukking
komen, varieert wel per land. Dit
85 heeft waarschijnlijk te maken met de
inrichting van het onderwijs. Ook
gaat het hier om gemiddelde ver-
schillen, er zijn namelijk heel veel
vrouwen die wel hoog scoren op
90 ruimtelijk inzicht.

(7) Dan de tweede T: Tastes
(voorkeuren). Vrouwen zijn in het
algemeen meer gericht op mensen
en mannen zijn meer gericht op
95 voorwerpen en abstracte zaken. Met
de stelling 'Ik ben gelukkig als ik erin
slaag om dingen te doen die andere
mensen gelukkig maken' zijn veel
meer vrouwen dan mannen het eens.

100 **(8)** Dan zijn er verschillen in Tempe-
raments (karakters). Mannen zijn
gemiddeld competitiever ingesteld en
meer geneigd om risico's te nemen
dan vrouwen. Ze bedenken de gekste
105 dingen om elkaar te beconcurreren.
Als ze dan toch verliezen, verzinnen
ze iets anders waarin ze elkaar de
baas kunnen zijn. De lijst is lang: van
het wereldkampioenschap 'snor
110 groeien' tot de nieuwste sport
'extreem strijken', waarbij mannen op
gevaarlijke plekken – een hoge klif,
een zeilboot op open zee – onderling
uitmaken wie het mooist een
115 overhemd kan strijken.

(9) Ten slotte zijn er verschillen in de
Tails (uiteinden van de scores). Deze
verschillen zijn zeer belangrijk. De
scores van mannen en vrouwen op
120 de drie voorgaande T's overlappen
sterk, maar wat met name opvalt zijn
verschillen in de spreiding in scores.
Die spreiding is onder mannen groter

dan onder vrouwen. Neem
125 intelligentie. Hoewel mannen en
vrouwen gemiddeld niet verschillen in
intelligentie, tref je onder mannen
relatief veel heel intelligente mensen
aan, bijvoorbeeld Nobelprijswinnaars,
130 maar ook relatief veel heel domme
mensen.

(10) De man-vrouwverschillen in de
vier T's zijn diepgeworteld in onze
geschiedenis. Hier zijn verschillende
135 redenen voor te geven. Zo stamt de
moderne mens af van jager-verzame-
laarculturen waar de rollen tussen de
seksen duidelijk verdeeld zijn en die
verdeling is waarschijnlijk al heel
140 oud. In de jager-verzamelaarculturen
zijn mannen de jagers en vrouwen de
verzamelaars. Dit biedt een mogelijke
verklaring voor de verschillen in
ruimtelijke en verbale kwaliteiten. De
145 prooi van de jager verplaatst zich en
de jager moet zijn weg terug zien te
vinden naar het kamp. Het eten van
de verzamelaar is op dezelfde plek
dicht bij het kamp te vinden. Men
150 moet het goed met elkaar kunnen
vinden in het kamp, terwijl de jagers
op pad zijn.

(11) Uiteraard kunnen we als samen-
leving besluiten om iets te doen aan
155 de aangeboren verschillen tussen
mannen en vrouwen. Dat ondersteun
ik van harte. Laten we bijvoorbeeld
eens kijken hoe we jongens minder
druk en competitief, en meer
160 empathisch kunnen maken en hoe
we ons technisch onderwijs zo kun-
nen inrichten dat meisjes het (nog)
beter doen en leuker vinden. Maar
het is onverantwoord - zowel vanuit
165 wetenschappelijk als maatschappelijk
oogpunt - om de verschillen die er
bestaan, onder tafel te vegen.

*Naar een artikel van Mark van Vugt,
de Volkskrant, 7 januari 2014*

De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de vermelde bronnen.

Het College voor Toetsen en Examens is verantwoordelijk voor vorm en inhoud van dit examen.